

Сільськогосподарська преса дореволюційної Полтави (1867-1917 рр.)

Є. Подобна

Інститут журналістики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Київ, Україна

Paper received 05.11.15; Accepted for publication 24.11.15.

Анотація. У статті розглянуто історію становлення та розвитку сільськогосподарської преси у місті Полтава у період 1867-1917 рр. Визначено коло фахових періодичних видань, проаналізовано їх контент, визначено основні тематичні вектори публікацій. Окреслено коло співробітників цих видань.

Ключові слова: сільськогосподарська преса, Полтава, газета, «Хуторянин», журнал

Фахова періодика є важливою частиною історії української журналістики. Зокрема, на увагу дослідників заслуговує сільськогосподарська преса, що становить великий відсоток спеціалізованих дореволюційних часописів. Утім, більшість цих видань, зокрема і сільськогосподарська преса Полтавської губернії, досі лишаються поза увагою дослідників. Зокрема, протягом 1867-1917 рр. у Полтаві видавалося 10 газет та журналів, присвячених сільськогосподарським питанням. Окремі аспекти функціонування цього сегменту місцевої фахової періодики досліджували Н. Сидоренко, О. Сидоренко, О. Школьна, С. Макарець. Утім натеper бракує праць, які б усебічно вивчали історію та особливості конкретних фахових часописів та немає жодного систематичного дослідження, яке б узагальнювало відомості про процес становлення сільськогосподарської преси у місті та головні проблемно-тематичні напрямки цих часописів.

Мета даного дослідження – визначити історію становлення та розвитку сільськогосподарської преси м. Полтава дореволюційного періоду та здійснити аналіз контенту цих видань.

Джерельну базу дослідження становлять колекції дореволюційних періодичних видань, що видавалися у м. Полтава протягом 1867-1917 р., документи та звіти Полтавського губернського земства, архіви Полтавського сільськогосподарського товариства, мемуари сучасників та співробітників місцевих публіцистів та фахова література. При підготовці статті, автори здебільшого послуговувались загальнонауковими методами синтезу, аналізу, опису. Враховуючи специфіку теми дослідження було також застосовано хронологічний, хронологічно-проблемний та історико-описовий.

Поштовхом для зародження та розвитку фахової преси у місті стало заснування Полтавського сільськогосподарського товариства у 1865 р., яке згуртувало навколо себе не лише агрономів, науковців та власників великих господарств, але й активних громадських діячів краю. Через два роки після заснування, у 1867 р., товариство починає видавати друкований періодичний орган – «Сельскохозяйственный сборник». Так, у Полтаві почало виходити перше фахове періодичне видання. Редактором видання був Ф. Гайдук Планувалося, що журнал виходитиме 6 разів на рік окремими книжками, кожна – об'ємом не менше 10 друк. арк. Утім, вийшло усього 6 випусків часопису, після чого видання закрили [1, с. 23].

Велику роль у становленні та розвитку сільськогосподарської преси в регіоні відіграли губернське та повітове земства. Маючи на меті поширення знань з тваринництва та агрономії серед населення губернії та підвищення економічних показників краю, земці

засновують у полтавській губернії. Відтак у місті було засновано журнал «Обзор сельского хозяйства в Полтавской губернии: по сообщениям корреспондентов». Часопис видавався статистичним бюро Полтавського губернського земства, починаючи з 1887 р. На сторінках журналу публікували здебільшого статистичну та звітну інформацію щодо стану сільського господарства у губернії [2, с. 41]. Авторами його фактично були сотні (а іноді і тисячі) кореспондентів, що збирали відомості по усім повітам Полтавщини. Пік активності дописувачів припав на 1894 р., коли кількість кореспондентів губернського земського статистичного бюро досягла 1219 чоловік.

Для прикладу, зміст «Обзора...» за 1894 р. виглядав наступним чином: починався зі статті «Погода та її вплив на рослинність», далі були надруковані статті «Стан озимої весною та ярі посіви», «Зміна площі запашок, розподіл озимих та ярих хлібів і пересіви пропавши озимих ярих насінням», «Вороги рослин та бур'яни», «Збирання сінокосів та врожай трав», «Урожай пасльонових, городини та ін. промислових рослин», «Стан скотарства», «Короткі відомості про стан бджільництва», «Зимові заробітки сільського населення в зиму 1893-94 рр.», «Забезпечення населення продовольством в зиму 1893-94 рр і посівним насінням весною 1894 р.», «Зйомні ціни на землю під яррами та озимими засівами та орендні ціни землі на рік», «Зміни в сільському господарстві, у зв'язку зі змінами в стані сільського населення». Окремо функціонував розділ «Додатки» з оформленим у вигляді графіків, карт таблиць статистичними відомостями.

Авторами, які опрацьовували отримані від кореспондентів відомості та писали на їх основі статті, були В. Терешкевич, С. Балабуха, М. Селітренников, Г. Ротмістров, Б. Лемперт, З. Лазарев, Л. Падалка, С. Няньчук, Я. Імшенецький В. Гречанко, Н. Толмачевим та Ю. Бунін. Друкували журнал у друкарні І. Духмана, що знаходилась на вул. Олександрійській. Видання було одним з «довгожителів» полтавської преси і припинило вихід у 1916 р.

Одним з «довгожителів» серед полтавських періодичних видань був російськомовний тижневик, орган Полтавського сільськогосподарського товариства – «Хуторянин» [3]. Перший випуск журналу побачив світ 23 травня 1896 р. Видавцем часопису було Полтавське товариство сільського господарства. Його редакторами у різні роки були Д. Квітка, П. Малама, П. Гриневич, П. Ганько, А. Шимков, Д. Ярошевич. Програма видання включала урядові постанови та розпорядження, повідомлення про діяльність місцевих сільськогосподарських товариств, їх відділів та відділень; науково-популярні статті з сільського гос-

подарства, матеріали, присвячені промисловості та торгівлі; бібліографію та огляд тематичної літератури; оголошення; листування з читачами.

Співробітниками та членами редколегії журналу у різні часи були: земський – П. Дубровський, вчений секретар місцевого сільськогосподарського товариства О. Іллічевський, директор Полтавського дослідного поля Ю. Соколовський, помічник директора Полтавського дослідного поля С. Третьяков, член Полтавської губерньської земської управи П. Бровко. Активну участь у роботі журналу, а також активними дописувачами були науковці, фахівці-агрономи, земські чиновники, гласні та власники великих господарств.

Традиційно кожен випуск журналу починався з редакційної статті. Контент видання розкривався у наступних рубриках: «Книги, що надійшли до редакції», «Торгові повідомлення», «Стан погоди», «Оголошення», «Хроніка», «Кореспонденції», «Земська хроніка», «Запитання та відповіді», «З сільськогосподарського друку», «Діяльність сільськогосподарських товариств», «Замітки по сільському господарству», «Хроніка кооперативної справи» (після 1910 р.), «Поштова скринька» [4].

Чималий відсоток контенту видання – роботи та звіти Полтавського дослідного поля, статті, присвячені різноманітним питанням агрономії та рослинництва. Приблизно такий самий відсоток контенту становили статті зі скотарства, зокрема, про породи сільськогосподарських тварин, практичні поради щодо утримання, харчування, підвищення продуктивності худоби. Окремо варто відмітити статті, присвячені сільськогосподарській техніці – новим машинам, знаряддям, пояснення щодо раціонального землеробства, новини про винаходи, діяльність сільськогосподарських товариств, лекції, виставки, з'їзди поміщиків, майстрів, власників великих господарств. Нерідко заходимо в «Хуторянині» статті з геології та ґрунтознавства (передусім, присвячені Полтавській губернії), ветеринарії, будівництва (здебільшого – прикладні статті зі схемами, кресленнями і т.д.). Частими є і публікації на медичну тематику.

Журнал відзначали не лише численні читачі, а й фахівці. Про це свідчать нагороди, які «Хуторянин» отримувач на сільськогосподарських виставках – золота медаль на виставці садівництва у Ростові-на-Дону (1909), друга – на Південно-російській обласній виставці в Катеринославі (1910). Відомо, що «Хуторянин» фактично не цензурували, його поширювали у безкоштовних бібліотеках-читальнях, а також у профільних навчальних закладах Російської імперії. Після революції журнал став двомовним і виходив українською та російською мовами.

У 1899 р. Полтавське губернське земство започаткувало журнал «Сведения о ветеринарно-санитарном состоянии Полтавской губернии» [2, с. 56]. Видання з такою назвою, починаючи з 1891 р., виходили щонайменше у 15 губернських центрах Російської імперії - Казані, Москві, Катеринославі, Пермі, Рязані, Тобольську, Тамбові, Харкові, Ярославлі і т.д. У Полтаві журнал виходив раз на місяць до 1902 р. і містив здебільшого аналітичні статті з великою кількістю статистичного матеріалу.

На початку ХХ століття особливо вирізнялось активністю статистичне бюро Полтавського губернського земства. Відтак, на зламі століть у місті з'являються сільськогосподарські видання – «Цены на продукты сельского хозяйства в Полтавской губернии» [2, с. 67]. Газета виходила раз на місяць, починаючи з 1900 р. в якості додатку до журналу «Хуторянин». З №2 1902 газета виходила під назвою «Цены на продукты сельского хозяйства на базарах Полтавской губернии». Останній випуск видання вийшов у грудні 1904 р. Окрім цієї газети, з 1902 р. статистичне бюро засновує ще одне, подібне довідкове періодичне видання – журнал «Цены на ярмарках Полтавской губернии», який так само виходив раз на місяць. Це видання, як і попереднє, припинило своє існування у грудні 1904 р.

У 1901 р. список сільськогосподарських періодичних видань поповнив журнал «Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского губернского земства». Журнал видавався економічним бюро Полтавського губернського земства в якості додатку до журналу «Хуторянин» [5]. Відомо, що журнал видавався нерегулярно, не мав чіткої періодичності і друкувався залежно від накопичення матеріалу. Не мало видання і чітко визначеної програми, проте у передмові до першого випуску окреслювалося коло питань, які мали висвітлюватися на сторінках видання: звіти про діяльність економічної ради, журнали засідань, доповіді або уривки доповідей, матеріали про економічну діяльність земств (зазначалося, що видання не планує обмежуватися лише Полтавською губернією), огляд діяльності сільськогосподарських товариств, статистичні матеріали, що стосуються економічного стану губернії [5, с. 2-3].

Перший випуск включав у себе деталізований звіт про діяльність економічної ради за 1900 рік на 35 сторінках. Згодом на сторінках видання публікувалися здебільшого великі за обсягом фахові статті, програми та проекти, а також журнали засідань. Іноді випуск міг бути присвячений одній темі, наприклад №10 за 1902 р. містив матеріали про полтавський земський банк: «Про заснування загальногуберньського банку Полтавського земства», «Схема уставу банку Полтавського земства», «Проект уставу банку». Всього вийшло 13 випусків часопису.

Наступне періодичне видання статистичного бюро Полтавського губернського земства - «Известия о состоянии сельского хозяйства в Полтавской губернии» [2, с. 55]. Перший випуск вийшов у квітні 1901 р. Журнал видавався російською мовою в якості додатку до журналу «Хуторянин». Редакторами журналу були земські статистики О. Русов та Г. Ротмістров (з №6 за 1902 р.). Тут здебільшого оприлюднювали статистичну інформацію. Випуск журналу розпочинався з передмови редактора, далі фактичне наповнення журналу становили повідомлення кореспондентів з усієї губернії, оброблені співробітниками земського статистичного бюро.

Статті у журналі розміщувались за тематичними блоками. Зокрема, у першому випуску матеріал було розподілено між такими розділами: «Зима 1900-1901», «Березень», «Квітень», «Стан посівів», додатки «Час посіву ярих у 1901 р.», «Кількість повідомлень про

стан озимих посівів на 1 квітня 1901 р.», «Кількість повідомлень про випадіння дощів по днях квітня 1901 р.». Наприклад, №16 було повністю присвячено урожаю 1903 року. Обробку, систематизацію та узагальнення матеріалу провів Н. Ааронський. Таким чином, весь випуск складався зі статті «Урожай хлібів, трав та інших культурних рослин», яка розпочиналась з огляду метеорологічних умов, посівної і т.д. Видання мало велику кількість карт, графіків та таблиць. Друкували журнал у друкарні Дохмана на вул. Олександрійській. Останній випуск журналу вийшов у 1904 р. (№23)

Також у Полтаві з'являється фаховий журнал – «Труды Полтавского общества сельского хозяйства по аграрному вопросу». Здебільшого випуски «Трудов» містили журнали засідань Товариства сільського господарства та спеціальної комісії (у єдиному примірнику, який наразі вдалося віднайти – журнали 14 засідань з 29 вересня 1905 року до 25 травня 1906, які були присвячені аграрним питанням), доповіді її членів та експертів з сільського господарства (І. Лещенка, В. Девеки, В. Головні, Ю. Соколовського), додатки до журналів (наприклад, «Операції Селянського банку з 1883 по 1905 рр.») Видання друкували у електричній типо-літографії І.А. Дохмана.

Наступним виданням даного тематичного напрямку став орган полтавського відділу Союзу покровительства – журнал «Вестник южно-русского животноводства». Часопис виходив тричі на місяць, таким чином передплатники отримували 36 випусків на рік. Заявлена редколегією програма видання виглядала так: статті з тваринництва, птахівництва та бджільництва; природознавство; галузеві урядові постанови; огляд фахової літератури; діяльність земства, міських установ та сільськогосподарських товариств; юридичний відділ; промисловість та торгівля; спорт; фахові новини; ветеринарно-медичні матеріали; довідковий відділ [7, с. 3].

Контент видання розподілявся між рубриками «Життя сільськогосподарських товариств», «Життя у сільських господарствах», «Діяльність земств», «Бджільництво», «Кормові засоби», «Хроінка», «Торгівля та промисловість», «Біографія», «Суміш», «Оголошення», «Довідковий відділ», «Питання та відповіді», «Бібліографія».

Як і було задекларовано в програмі, переважну більшість статей становили матеріали з тваринництва. Велику увагу автори часопису приділяли ветеринарним питанням, методам лікування тварин, поширення профільної освіти. Постійними були повідомлення про діяльність сільськогосподарських товариств, звіти з засідань фахових товариств, тощо. Рідше зустрічаємо статті про здоровий спосіб життя, людські хвороби та їх лікування. Серед авторів видання значилися князь М. Щербатов, С. Деконський, Я. Раїкін, І. Лісовський, А. Коль, проф. І. Попов.

Разом з журналом передплатники отримували «подарунки» - брошури, світлини, насіння, тощо. У 1909 р. – з кожним примірником журналу розповсюджували фотографії кращих зразків тварин різних видів та порід. З 1909 р. в якості додатку до журналу виходив часопис «Союз покровительства животным». Друкували часописи у друкарні Полтавського губернського правління. Останній, дванадцятий випуск журналу вийшов у 1910 р.

Також цей період ознаменувався появою двох наукових сільськогосподарських видань. Першим став періодичний збірник наукових статей «Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции» [6, с. 4], де кожен відділ станції друкував результати своїх досліджень. Наприклад, №4 за 1911 р. містив «Нарис діяльності дослідної станції», який складався з таких розділів: «Роботи в полі, лабораторії, вегетаційному будинку, ентомологічному відділі та метеорологічній станції», «Розповсюдження серед господарів відомостей дослідного закладу», «Забезпечення господарів покращеним посівним матеріалом, сортувальними машинами, молотилками, різного роду знаряддями обробки ґрунту» «Управління дослідною установою»; далі розміщувались два додатки – «Інструкція до статуту Полтавського дослідного поля перетворенні його на дослідну сільськогосподарську станцію» та «Програма дослідів та робіт Полтавської сільськогосподарської станції на найближчий час». Закінчувався випуск фінансовим звітом. Окремі випуски були тематичними: так, зокрема, №2 за 1911 р. був повністю присвячений ячмінній тлі. Редагував журнал – агроном та науковець С. Третяков, видавало – Полтавське сільськогосподарське товариство. Друкували журнал у друкарні Подземського Усього вийшов 31 випуск часопису, видання припинило існування у 1917 р.

Другим сільськогосподарським виданням, був журнал «Труды Драбовского районного опытного поля». Видання було присвячено діяльності Драбівського дослідного районного поля Полтавського губернського земства, заснованого у 1910 р., що знаходилося за півверсти від залізничної станції Драбово-Барятинська. Співробітники Драбівського дослідного поля проводили наукові дослідження з різними групами сільськогосподарських культур, зробили чимало відкриттів у царині агрономії. Результати цих наукових пошуків публікувалися на сторінках «Трудов...». Об'єм одного випуску становив до трьох сотень сторінок, містив велику кількість таблиць, діаграм, фотоілюстрацій [4].

Усього вийшло 4 випуски. Зокрема, останні, четвертий випуск містив звіти щодо дослідів та досліджень за 1913-1915 рр. Випуск починався з передмови «Порядок звітності, персонал і укладачі», далі розміщувався вступ, який складався зі статей «Заснування мережі дослідних полів губернським земством», «Розташування дослідного поля», «Попередній організаційний період поля», «Яскравість ґрунтів дослідного поля та методика робіт». У першій главі містилися розділи «Короткий огляд метеорологічних умов 1913, 14 та 15 рр.», «Ґрунти дослідного поля», «Роботи лабораторії дослідного поля», «Чисті і зайняті ари, їх значення та вплив на урожай пшениці», «Значення часу орання в лушценні», «Значення способів обробки пари», «Вплив кутання посівів», «Способи, густота та час посіву хлібів», «Досліди з культурою картоплі», «Сорти культурних рослин», «Дія мінерального добрива на урожай різних рослин», «Звіт щодо дослідів з солонцями в районі дослідного поля». Редактором-упорядником усіх текстів був директор поля В. Кречун, однак більшість розділів було написано у співавторстві з лаборантами, практикантами поля, серед них – Н. Помогайбо, К. Нечипоренко, В. Нікітін, В. Попова, М. Певнева, А. Оболватий, Н. Васильєва та ін.

Таким чином, можемо зробити висновок, що сільськогосподарська преса становила чималий відсоток періодичних видань Полтавської губернії дореволюційного періоду. Передумовами для заснування фахових видань у місті стали поява Полтавського сільськогосподарського товариства, освітня та господарська діяльність губернського земства, пожвавлення науко-

вих досліджень у царині сільського господарства. Серед міської сільськогосподарської преси переважали журнальні видання, менший відсоток становили газети. Помітним явищем в історії місцевої журналістики став журнал «Хуторянин» [3], що протягом багатьох років був одним з найпопулярніших видань серед місцевої читацької аудиторії.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Имшенецкий Я. «Хуторянин» и его читатели. – Полтава, 1900. – 98 с.
[2] Періодичні видання Полтави та Полтавської губернії (1838-1917 рр.): Список / Уклад. Н. Сидоренко, О. Сидоренко, О. Школьна. – Київ, 1996. – 126 с.
[3] Сельскохозяйственный сборник. – 1867. - №3
[4] Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции. – 1911. - №2
[5] Хуторянин. – 1896. - №1. – с. 3
[6] Хуторянин. – 1899. - №3-4.
[7] Экономическая и сельскохозяйственная деятельность Полтавского губернского земства. – 1901. – с. 2-6

REFERENCES

- [1] Imshenetsky Y. “Khutorianan” and its readers. – Poltava, 1900. – p. 14-17
[2] Periodic press of Poltava and Poltava region (1838-1917): The list/ N. Sydorenko, O. Sydorenko, O. Shkolna. – Kyiv, 1996. – 126 p.
[3] Selskohoziaystvenny sbornik. – 1867. - №3
[4] Trudy Poltavskoy selskohoziaystvennoj opytnoy stancii. – 1911. - №2
[5] Khutorianin. – 1896. - №3
[6] Khutorianin – 1899. - №3-4.
[7] Ekonomicheskaya i selskohoziaystvennaya deyatelnost Poltavskogo gubernskogo zemstva. – 1901. – p. 2.

Agricultural press of Poltava (1867-1917)

Ye. Podobna

Abstract. This article tells about the history of establishment and development of agricultural press of Poltava before revolution 1917. The author tells about the history of this type of press since 1867. Also pointed on the initial data, brief description of all agricultural newspapers and magazines. In this article the author also accented on a periodicity, editors, journalists of those newspapers.

Keywords: agriculture press, Poltava, «Khutorianin», magazine